गोरखापत्र

दृष्टिकोण

६

■ २०७१ साल असोज ७ गते मंगलबार ■ 2014 September 23 Tuesday ■

बालकहरूको कर्तव्यशीलता नै उनीहरूको सबै गुणको चिनारी हो ।
- सिसेरो

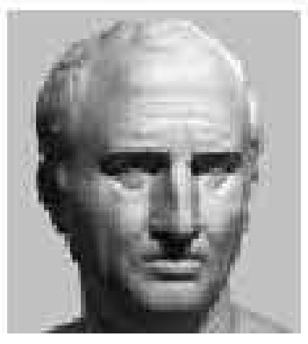

आर्थिक वृद्धि र पुँजिगत खर्च

बजेटको प्रभावकारी कार्यान्वय गर्ने सन्दर्भमा शतप्रतिशत खर्च हुने व्यवस्थातर्फ गहन पहल हुनु आवश्यक छ

बजेटमा उल्लेख गरेको पुँजीगत खर्च खपत गर्ने क्षमताको अभावमा त्यसको सिधा प्रभावका कारण राष्ट्रिय आयमा कमी हुने गरेको छ । राष्ट्रिय आयमा हुने कमीले आर्थिक वृद्धिमा पनि कमी ल्याएको छ । वर्षौंसम्म न्यूनदरमा हुने वृद्धिले आर्थिक विकास हुन नसकेको र जनताको जीवनस्तर उक्सन नसकेको अवस्था छ ।

■ डा. डमरुबल्लभ पौडेल

विश्व बैंकद्वारा प्रकाशित विश्व विकास सूचकांक- २०१३ ले विगतको दशक (सन् २०००-२०१०) को नेपालको औसत आर्थिक वृद्धि ३.९३ प्रतिशत देखाएको छ । यो दक्षिण एसियामा सबैभन्दा कम हो । यस अवधिमा दक्षिण एसियाको औसत आर्थिक वृद्धिदर ७.१० प्रतिशत रह्यो । सोही अवधिको अति गरीब मानिने सब-साहारा क्षेत्रका मुलुकहरूको औसत आर्थिक वृद्धिदर ४.८८ प्रतिशत र विश्व बैंकले सबैभन्दा कम आय भएका देशहरूको वर्गीकरणमा राखेका मुलुकहरूको औसत वृद्धिदर ५.३२ प्रतिशत रहेको छ । नेपाल पनि सबैभन्दा कम आय भएका देशहरूको समूहमै पर्दछ तर नेपालको वृद्धिदर यस समूहको औसतभन्दा पनि तल रहेको छ । यसैगरी यही अवधिको गरीबीको तथ्यांक हेर्ने हो भने नेपालको स्थिति झनै भयावह देखिन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय गरीबी रेखालाई आधार मान्दा (प्रतिदिन १.२५ डलरभन्दा कम आय भएका) यस अवधिमा नेपालमा गरीबीको रेखाभन्दा तल रहेको जनसंख्या ५३.२७ प्रतिशत रहेको छ । सोही अवधिमा दक्षिण एसियामा गरीबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या ३७.६९ प्रतिशत र सब-साहारा क्षेत्रका मुलुकहरूमा ४८.८१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

आर्थिक वृद्धि र गरीबीको सहसम्बन्धलाई हेर्दा आर्थिक वृद्धिले गरीबीलाई घटाउने हुन्छ । यद्यपि यसमा अन्य पक्षहरूको पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । पहिलो कुरा त गरीबका खेतबारीमा उत्पादन बढेर आर्थिक वृद्धि भएको हो वा धनाढ्यको व्यापार, उद्योग वा सेवामा बढेर आर्थिक वृद्धि भएको हो भन्नेमा ध्यान दिनु आवश्यक छ । अर्को कुरा आयको वितरणले पनि गरीबी घटाउन मद्दत गरेको हुन्छ । गरीबहरूको उत्पादन बढेर आर्थिक वृद्धि भयो भने त्यसबाट अवश्य नै गरीबी घट्छ । त्यसैगरी हुनेबाट कर उठाएर नहुनेलाई वितरण गर्ने कल्याणकारी राज्यले गरीबी घटाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । अन्यथा आर्थिक वृद्धिले प्रतिव्यक्ति आय त अवश्य बढाउँछ तर गरीबी घटाउने भूमिका निर्वाह गर्न भने सक्दैन ।

आर्थिक वृद्धि उत्पादनका साधनहरू (भूमि, श्रम र पुँजी) को प्रभावकारी उपयोगसँग सम्बन्धित छ । आर्थिक वृद्धिको सिद्धान्तले उत्पादनशील क्षेत्रमा गरिएको लगानी र उन्नत प्रविधिको प्रयोगले आर्थिक वृद्धि हुने कुराको व्याख्या गरेको छ । उत्पादनका साधनमध्ये श्रममात्र सक्रिय साधन हो । श्रमिकको संख्या र दक्षता अभिवृद्धि भएमात्र उत्पादन बढ्छ । नयाँ प्रविधिले श्रमिकको दक्षतामा वृद्धि गरी आर्थिक विकासमा सघाउँछ । त्यसैगरी श्रमको अधिकतम उपयोग गर्नसके उत्पादकत्व बढाउन सकिन्छ । उत्पादकत्व बढाउनसके त्यसले राष्ट्रिय आय बढ्छ र आर्थिक वृद्धि देखिन्छ । यसरी राष्ट्रिय आयमा भएको वृद्धिले आर्थिक वृद्धि हुने र आयको वितरणमा न्याय गरिए, त्यसले गरीबी घटाउन मद्दत गर्ने हुन्छ ।

विगतका १० वर्षका सरकारी बजेट केलाउँदा कुल बजेटमा औसतमा करीब १८ प्रतिशतमात्र पुँजीगत खर्च हुनेगरेको छ । यस अवधिमा विनियोजित पुँजीगत बजेटको करीब ७० प्रतिशतमात्र खर्च हुनेगरेको देखिएको छ । यसै सन्दर्भमा हाम्रो वार्षिक बजेटमा विकास बजेट खर्च गर्ने प्रवृत्ति पनि चाखलाग्दो रहेको छ । अघिल्ला आठ महिनामा करीब एक चौथाई बजेटमात्र र अन्तिम चौमासामा आएर ७५ प्रतिशत बजेट खर्च हुनेगरेको छ । यसबाट के प्रस्ट हुन्छ भने हाम्रो देशमा बजेट खपत गर्नसक्ने क्षमताको अभाव छ । एकातिर विनियोजित बजेट पनि खर्च गर्न सकिएको छैन भने अर्कोतिर अन्त्यमा आएर बजेट सक्नका लागि मात्र काम गरे जस्तो गरी विकास बजेट खर्च गर्ने प्रवृत्ति विगत वर्षहरूबाट नै देखिँदै आएको छ । यसमा सुधार ल्याउन हालसम्म पनि नसकिएको मात्र होइन, यसैलाई नजिर मानेर 'हाँडी र किल्लीको जुहारी' शैलीले बजेट खर्च गरिँदा यसको अधिकतम सदुपयोग हुनसकेको छैन । उदाहरणका लागि आम नेपाली नागरिकले भोगिरहेको जल्दोबल्दो समस्याका रूपमा रहेको बाटो पिचलाई लिन सकिन्छ । फगत बजेट सक्नका लागि मात्र गरिने यस्ता खालका पिच बाटा एक पानी र एक घाममात्र टिक्ने गरेको यथार्थ एकातिर छ भने यसमा हुने चुहावटले देशको दुर्लभ स्रोतको दुरुपयोग भइरहेको कुरालाई पनि नकार्न मिल्दैन । यसमा दोषी पत्ता लगाएर कारवाही गर्नु एउटा पक्ष हो भने विगतबाट कहिल्यै सिक्न नसक्नु तथा राम्रो प्रणाली बनाएर समस्याको दीर्घकालीन समाधान निकाल्न नसक्नु अर्को पक्ष हो । यस्ता धेरै समस्याको अध्ययन, अनुसन्धान गरी दिगो समाधान निकाल्नु र त्यसलाई लागू गरी प्रणालीगत सुधार गर्नु सम्बन्धित पक्षको प्राथमिकता नै हुनुपर्दछ तर त्यसो हुन सकिरहेको छैन ।

राष्ट्रिय आय वृद्धि गराउन सरकारी खर्चको कस्तो भूमिका रहेको हुन्छ भन्नेतर्फ गहन विश्लेषण हुनु आवश्यक छ । नेपालको सीमान्त उपभोग प्रवृत्ति (एमपीसी) का बारेमा अध्ययन गर्दा सन् १७७४/७५ देखि २०११/१२ सम्म ३८ वर्षको अवधिका तथ्यांक प्रयोग गरी 'इन्स्टुमेण्टल भेरिएबल' विधि अपनाई सीमान्त उपभोग प्रवृत्तिको गणना गरिएको अध्ययन अनुसार नेपालमा एक रुपियाँ आय भएमा ८३ पैसा उपभोगमा खर्च हुने र १७ पैसा बचत हुने गरेको पाइयो । यसरी गणना गरिएको सीमान्त उपभोग प्रवृत्तिलाई प्रयोग गरी सरकारी खर्च र राष्ट्रिय आयका सम्बन्धका आधारमा गणना गर्दा एक रुपियाँ सरकारी खर्चमा वृद्धि हुँदा करीब छ रुपियाँले राष्ट्रिय आयमा वृद्धि हुने गुणक प्रभाव देखिएको छ ।

यसबाट के प्रस्ट हुन्छ भने सरकारले बजेटमा उल्लेख गरेको पुँजीगत खर्च खपत गर्ने क्षमताको अभावमा त्यसको सिधा प्रभावका कारण राष्ट्रिय आयमा कमी हुनेगरेको छ । राष्ट्रिय आयमा हुने कमीले आर्थिक वृद्धिमा पनि कमी ल्याएको छ । वर्षौंसम्म न्यूनदरमा हुने वृद्धिले आर्थिक विकास हुन नसकेको र जनताको जीवनस्तर उक्सन नसकेको अवस्था छ । यसबाट थप के पनि प्रष्ट हुन्छ भने अन्य कारणहरूका साथै पुँजीगत बजेट खपत गर्न नसक्ने हाम्रो असक्षमताका कारण देशमा आर्थिक विकासले गति लिन नसकेको हो । यसैगरी धेरै साना कार्यक्रमहरूमा बजेट छरिने, अधिकांश बजेट आर्थिक वर्षको अन्त्यतिर आएरमात्र खर्च गर्ने, प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्यांकन हुन नसक्ने, कामको स्तर न्यून प्रकृतिको हुने र दुर्लभ स्रोतको सदुपयोग गर्न नसक्ने समस्या रहिरहेको छ ।

एकातिर हामी स्रोतको अभावका कारण विकास परियोजनाहरू सञ्चालन गर्न नसकेको कुरा गर्छौं भने अर्कोतिर पुँजीगत खर्च खपत हुन नसकेको यथार्थ पनि हामीसँग छ । धेरै वर्षसम्म कायम रहेको राजनीतिक अस्थिरता, सार्वजनिक खरिद ऐनले सिर्जना गरेको जटिलता, परियोजनामा काम गर्ने कर्मचारीहरूको छोटो समयमै हुने सरुवा आदि केही कारण हुन्, जसले गर्दा पुँजिगत खर्च लक्ष्य अनुरुप हुनसकेको छैन । खर्च गर्न नसक्दा प्रतिबद्धता अनुसारको वैदेशिक सहायतासमेत प्राप्त हुनसकेको छैन । वैदेशिक सहायता लिनु राम्रो हो वा होइन, यतातिर नजाऔं । नेपालले वैदेशिक सहायता लिने नीति अंगीकार गरेको सन्दर्भमा प्रतिबद्धता अनुसारको सहायता प्राप्त हुन नसक्नु चाहिं राम्रो संकेत होइन । यसबाट दाताहरू पनि हाम्रो वित्तनीतिको कार्यान्वयन प्रक्रियासँग सन्तुष्ट नरहेको कुरा खुल्छ । जे होस्, पुँजीगत बजेट कसरी समयमै खर्च गर्ने भन्ने सन्दर्भमा गम्भीरतापूर्वक सोच्नु जरुरी छ ।

स-साना धेरै परियोजनामा बजेट छरेर विकासको गति कायम हुन्छ सक्दैन । प्रत्येक वर्षको पुँजीगत बजेटको ठूलो हिस्सा प्राथमिकता प्राप्त राष्ट्रिय गौरवका परियोजनाहरू सञ्चालनमा खर्च गर्नु आवश्यक छ । वास्तवमा पूर्वाधारसँग सम्बन्धित ठूला ठूला आयोजनामा बजेटको अभाव हुन नदिने र समयमै तदारुकताका साथ सम्पन्न हुने वातावरण तयार पार्नसके देशको विकासले गति लिनसक्छ । राष्ट्रियस्तरका ठूला ठूला परियोजना जस्तै : जलविद्युत्, लोकमार्ग, रेलमार्ग आदिमा पुँजीगत बजेटको ठूलो हिस्सा खर्च गर्ने र स-साना परियोजनामा बजेट छर्ने प्रवृत्तिलाई रोक्न सकेमात्र मुलुकको विकासले काँचुली फेर्नसक्छ । यसमा पनि जलविद्युत्लाई नै पहिलो प्राथमिकतामा राखिनु पर्दछ । विद्युत्को पर्याप्तता नभई कसरी औद्योगीकरण सम्भव छ ? यसैगरी अटुट विद्युत् आपूर्तिको सुनिश्चितता नभई कसरी विद्युतीय रेलको कल्पना गर्न सकिन्छ ? यसैगरी सडकमार्गको विस्तार र गुणस्तर वृद्धि नभई कसरी सार्वजनिक यातायातलाई व्यवस्थित गर्न र स्वदेशी उत्पादनले बजार पाउन सक्ने अवस्थाको सुनिश्चितता गर्न सकिन्छ ? अतः बजेट छर्ने नभई राष्ट्रिय महत्त्वका परियोजनामा सरकारी बजेटको ठूलो हिस्सा खर्च गर्नु पर्दछ, जसले देशको आवश्यकता पनि पूरा होस् र अर्थतन्त्र पनि चलायमान रहिरहोस् । यसो भनिरहँदा सीमान्तकृत समुदायको उत्थानका लागि राज्यले गर्ने लोककल्याणकारी कार्यबाट भने पञ्छन मिल्दैन । स्थानीय निकायको अनुपस्थितिमा छरिएको बजेटमा भइरहेको दुरुपयोगलाई भने तत्कालै रोक्नु पर्दछ ।

दोस्रो संविधानसभाको निर्वाचन पछि देशमा राजनीतिक स्थिरता कायम हुने आशा पलाएको सन्दर्भमा आजको आवश्यकता भनेको उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी, सार्वजनिक खरिद प्रक्रियाको सरलीकरण, सम्भाव्य ठूला परियोजनाहरूको खोजी, बजेट छर्ने प्रवृत्तिको अन्त्य तथा ठूला परियोजनाहरूमा विशेषतः सरकारी लगानीद्वारा बजेट खपतलाई सुनिश्चित गरी पुँजीगत बजेटको अधिकतम उपयोगद्वारा राष्ट्रिय आयमा वृद्धि ल्याई वर्षौंदेखि औसतमा ४ प्रतिशतभन्दा माथि जान नसकेको आर्थिक वृद्धिलाई लगातार माथिल्लो अंकमा लैजानु र यस्तो वृद्धिलाई धेरै वर्षसम्म दिगो कायम राख्नु नै हो । यसो गर्न सकिएमात्र नेपालमा आर्थिक विकासले गति लिने अवस्था आउँछ । अन्यथा, यथास्थितिको भुमरीबाट देशलाई बाहिर ल्याउन ज्यादै मुस्किल पर्ने हुन्छ । बजेटको प्रभावकारी कार्यान्वय गर्ने सन्दर्भमा शतप्रतिशत खर्च हुने व्यवस्थातर्फ गहन पहल हुनु आवश्यक छ । ■

लेखकले विकास अर्थशास्त्रमा विद्यावारिधि गर्नु भएको छ।

dbpaudel@gmail.com